

ЖАНР ІСТОРИЧНОЇ ДРАМИ-ХРОНІКИ ТА ЙОГО ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ

У статті розглядається термін "історична драма-хроніка" у зв'язку з його змістовими ознаками. На прикладах п'єс Шекспіра автор розкриває особливості історичної хроніки як жанру епічної драми.

Історичні хроніки – загальноприйнятий термін для позначення п'єс на сюжети з вітчизняної історії В. Шекспіра, його старших сучасників, так званих університетських умів, Дж. Піля, Р. Гріна, К. Марло, або наступників – Г. Четла, Д. Форда, Т. Деккера й ряду анонімних історичних драм "єлизаветинського" театру. Проте лише творчість Шекспіра пов'язують із зародженням і становленням жанру, адже решта п'єс тяжіє або до трагедій, як, наприклад, "Едуард II" К.Марло, або до середньовічних мораліте чи тривалих п'єс-хронік із репертуару перших професійних акторських труп, що поєднували біблійні оповіді та епізоди із власне англійської історії [1: 82]. І якщо останні зверталися до минулого в пошуках дидактичного матеріалу, то містеріям, дія яких охоплювала всю біблійну історію людства, англійська історична драматургія завдячує розширенням меж часопростору, порушенням відомих класичних єдностей [2: 15]. До інших її джерел слід віднести англійські хроніки, переклади античних істориків, тогочасну політичну публіцистику тощо.

Поруч із терміном "історичні хроніки" застосовуються близькі та співвідносні поняття: "історичні п'єси" ("history plays", "historical plays"), "п'єси-хроніки" ("chronicle plays"), зрештою "історії" ("histories"), під яким у першому фоліо Шекспіра 1623 року були об'єднані драми на сюжети з дійсного минулого Англії [3: 104]. У ряді досліджень вони співіснують із терміном "драматична хроніка", що більш глибоко відображає жанрову своєрідність історичної драматургії і пов'язаний із еволюцією епічної драми у ХХ столітті.

Адже саме поняття "історичні хроніки" є недосконалим. Зрозуміло, що в їх основі лежать історичні (дійсні, "документальні") події, а "хронікальність" означає як виклад цих подій у часовій послідовності, так і те, що "організуючою силою сюжету є сама хода часу, якій підвладні дія та долі героїв" [4: 487]. Але, поза цим, під таке визначення підпадає будь-який твір, у якому послідовно розгортається історія суспільно значущих подій за певний відтинок часу. Тому як узагальнене поняття для створених на основі історичних джерел драматичних творів, що постали на межі епосу та драми, можна запропонувати термін "історична драматична хроніка" або "історична драма-хроніка".

У сучасному літературознавстві накреслилося кілька підходів до визначення жанрових особливостей історичних драматичних хронік. Частина дослідників схильна до думки, що визначальною у хроніках є обумовленість дії історичною та політичною проблематикою [5: 5], національно-історичною тематикою і монархічною тенденцією [6: 177], інші беруть за основу сам підхід драматурга до матеріалу.

Так, Ю. Шведов до жанру драматичних хронік відносить п'єси на сюжети з вітчизняної історії, у яких автор, не змінюючи порівняно з джерелами долі головних історичних осіб, намагається засобами драматургії відтворити й пояснити достовірні події історії [7: 10]. Він не володіє такою свободою в переосмисленні історичних фактів, як, наприклад, у трагедіях, але за ним залишається право і на вибір теми, і на художній домисел, і на перегруповання подій, і на самостійне психологічне трактування вчинків героїв.

На думку Д. Наливайка, визначальними рисами історичних хронік є, насамперед, їх насиченість політичною проблематикою, чітко окреслений "державно-історичний" сюжет і, по-друге, обмеженість автора у поводженні з фактами, які не допускають значних відхилень від реальних історичних подій [8: 506]. Але твердження про їх виразне тяжіння до трагедійного звучання не витримує критики під натиском славнозвісного "фальстафівського фону" двох частин шекспірівського "Генріха IV". На близькість частини драматичних хронік В. Шекспіра ("Річард II", "Річард III") до трагедії, а частини ("Генріх IV", "Генріх V") – до комедії вказує і О. Анікст [9: 109-110]. Тому такий критерій при жанровому визначенні "хронік" домінантою бути не може.

Перелічені вище підходи не враховують специфічних жанрових ознак історичної хроніки, обмежують розуміння її епікодраматичної природи, адже, за словами Д. Затонського, "в основі своїй вона епічна, споріднена з оповіддю, і тому несумісна з класичними "єдностями". Її стихія – протяжність у просторі й часі, не "вертикальність", а "горизонтальність" структури, позбавленої і справжньої кульмінації, і справжньої розв'язки" [10: 34].

Шекспір, створивши епічний за задумом і втіленням цикл із десяти історичних хронік, пронизаних ідейною єдністю, сформулював у прологах до дій однієї з п'єс циклу – "Генріха V" своєрідну естетичну програму митця, який використав епічні можливості історичних хронік для відтворення найдраматичніших моментів англійської історії. Художня умовність має стимулювати уяву глядача: "*Умовність гри уява хай розвіє*" [11], спонукати його до співтворчості: "*Тепер волю, щоб ваша думка докінчила дію*". Адже глядача шекспірівських "хронік" цікавила не тільки розв'язка, бо він її знав, не тільки сам розвиток дії, скільки його авторська інтерпретація, можливість ще раз, услід за автором "пережити" історію як емоційно, так і інтелектуально, усвідомити взаємозв'язок минулого і сучасного, побачити перспективи прийдешнього: "Здивування + цікавість + співчуття – така, швидше за все, формула катарсису в епічній драматургії" [12: 132].

Сама дія у Шекспіра вільно переміщується у просторі й часі: "*Перенесіть і час, і місце дії; Хай те, що відбувалося роками, займе годину*". Так, у другій частині "Генріха IV" В. Шекспіра відтворено події десятиліття (липень 1403 – квітень 1413 рр.) англійської історії, сценічний же час дорівнює дев'яти дням, у третій частині "Генріха VI" таке співвідношення відповідно складає двадцять років і двадцять шість днів [13: 190]. Але чергування сцен допомагає драматургу вирішити проблему часу, досягти ефекту його неперервності: "Саме завдяки

тому, що місце дії змінюється, і щоразу на сцені з'являється інша група персонажів, рух часу набуває у драмах Шекспіра природного характеру" [9: 86]. Така композиційна завершеність окремих епізодів, картин, сягає корінням середньовічних містерій, які склалися із ряду сцен, іноді надзвичайно віддалених одна від одної за часом і місцем. Вона призводить і до появи великої кількості героїв – у більшості шекспірівських "хронік" понад сорок дійових осіб – які породжують додаткові колізії, супровідні щодо основного конфлікту. Сюжет характеризується "відкритістю", дійові особи переходять з однієї п'єси в іншу в межах драматичного циклу, який і сам сприймається як щось цілісне, що дає підстави говорити про своєрідну "драматичну епопею" В. Шекспіра.

Поява Прологу як посередника між глядачем і сценою, що виконує своєрідну функцію оповідача про події, безпосередньо не вміщені в рамки дії, ще одне свідчення на користь епізодичності історичних драматичних хронік. Епічний елемент активно втручається й у сам текст драми. Так, у "Річарді III" Тірелл переповідає глядачам розповідь двох убивць про скоєний ними злочин, про смерть Фальстафа ми дізнаємося з розповіді хазяйки корчми Спритлі ("Генріх V"). У цьому і відмінність від містерій, які зображували всі події безпосередньо на сцені.

Художні пошуки Шекспіра приводять до поєднання життєподібних і умовних форм відтворення історії, введення елементів домислу (відхилення від точних фактів історичної дійсності) та вимислу (введення у твір окремих подій, персонажів, яких не існувало насправді). Так, автор замовчує факт прийняття Великої хартії вольностей у "Королі Джоні", переносить чесноти Жанни д'Арк на Толбота ("Генріх VI"), значно збільшує вік короля і навпаки "омолоджує" Готспера у "Генріху IV", вільно переміщує й перегруповує події та персонажів, як того вимагає задум, епікодраматична форма "хроніки", логіка розвитку дії та образів. Історична правда перетворюється в художню: *"І все ж можливо Життя за грою уявить правдиво"*. Автор історичних драматичних хронік прагне висловити найважливіше для свого часу, веде діалог із сучасником про сучасність на матеріалі минулого, відтворює об'єктивні закони, рух історії в художній формі.

На основі цього можна виділити ряд характерних ознак історичної хроніки:

- епічний сюжет, заснований на реальних історичних подіях, добре відомих глядачам, який, проте, набуває нових рис під впливом обраного автором співвідношення документа, художнього домислу та вимислу, що призводить до інтерпретації історичного факту (*зображення авантюрного й воєвничого Генріха V "ідеальним правителем" у шекспірівській "хроніці"*), його трансформації (*незначний за масштабами як свого правління, так і злочинів, Річард III перетворюється у Шекспіра на кривавого монстра, втілення найгірших рис макіавелліста*) і навіть до деформації історичного факту (*значно занижений, спотворений образ Жанни д'Арк у першій частині "Генріха VI"*);

- в їх основі лежить розповідь не про долю окремої людини, а про долю держави чи навіть людства, відбито загальні тенденції історичного процесу, зображено події, що змінили хід історії (*історичну й сюжетну основу восьми драматичних хронік Шекспіра становить Війна Білої і Червоної троянд*);

- конфлікт протікає не між окремими історичними особами, а між групами, що представляють певні політичні партії, стани, держави, світогляди, ідеології (*Ланкастери та Йорки, англійці та французи, протестанти й католики*);

- історичні події проектуються на сьогодення для вирішення актуальних, сучасних авторів проблем, для відтворення на сцені загальних тенденцій в історії. Драматург спонукає глядача до співпереживання та осмислення.

Епічний задум вимагає нових шляхів розширення творчих можливостей драми, її "екстенсивної" побудови, що полягає у руйнації просторової та часової замкненості, свідомому порушенні класичної єдності дії, місця, часу. Роль дії послаблюється, оповідного компоненту посилюється. Події стрімко переміщуються в часі й у просторі; час драматичний, порівняно з історичним часом, надзвичайно стиснений, ущільнений. Багатофабульність, паралельні лінії дії вимагають композиційної завершеності кожної частини твору, своєрідного "нанизування" епізоду на епізод.

Естетичні засади історичних драматичних хронік були переосмислені у XX столітті Б.Брехтом. Тому, зазвичай, "хроніки" і поділяють на два типи: шекспірівський і брехтівський, кожен із яких відзначається рядом специфічних ознак.

Хроніки шекспірівського типу:

- розповідають про вершителей історії;
- історична подія постає як легендарна;
- історія постає у формах власне історії;
- перевага надається з'ясуванню загальнолюдських, вічних моральних цінностей;
- вимагають співпереживання глядача.

Хроніки брехтівського типу:

- розповідають про маленьких людей;
- історична подія заземлена, побутово знижена;
- історія сприймається як притча, парабол;
- з'ясовуються закономірності виникнення та існування певних типів подій і явищ;
- глядач набуває історичного досвіду, займає позицію спостерігача [14: 158].

Генетично спорідненою з історичною драматичною хронікою Шекспіра є драматична хроніка-алегорія ("Кар'єра Артуро Уї, якої могло і не бути", "Матінка Кураж та її діти" Б.Брехта та ін.).

Таким чином, "історична хроніка" – традиційний термін, що вживається переважно у шекспірознавстві і співіснує з більш широким, узагальнюючим поняттям "драматична хроніка". Історична драма-хроніка – це жанр

епічної драми, що постав у ренесансній Англії на ґрунті загостреного інтересу до рідної історії й характеризується поєднанням рис епосу та драми, своєрідною побудовою, авторською інтерпретацією та актуалізацією минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Hartholl Ph. A concise history of the Theatre. – London: Thames and Hudson, 1978. – 288 p.
2. Мюллер В.К. Драма и театр эпохи Шекспира. – Л.: Academia, 1925. – 169 с.
3. Аникст А.А. Первые издания Шекспира. – М.: Книга, 1974. – 160 с.
4. Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. Кожевникова В.М., Николаева П.А. – М.: Сов. энцикл., 1987. – 752 с.
5. Комарова В.П. Личность и государство в исторических драмах Шекспира. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1977. – 224 с.
6. Парфенов А.Т. Кристофер Марло. – М.: Художественная литература, 1964. – 224 с.
7. Шведов Ю. Исторические хроники Шекспира. – М.: Издательство Московского университета, 1964. – 308 с.
8. Наливайко Д. Историчні хроніки Шекспіра // Вільям Шекспір. Твори в шести томах.-К.: Дніпро, 1984. – Т.1. – С.502-507.
9. Аникст А.А. Творчество Шекспира. – М.: Издательство художественной литературы, 1963 – 616 с.
10. Затонский Д.В. Вильям Шекспир // Затонский Д.В. Реализм– это сомнение? – К.: Наукова думка, 1992 – С.10-63.
11. Тут і далі цит.за: Вільям Шекспір. Твори в шести томах – К.: Дніпро,1985. – 574 с.
12. Чирков А.С. Эпическая драма (проблемы теории и поэтики). – К.: Вища школа, 1988. – 160 с.
13. Барг М.А. Шекспир и история. – М.: Наука, 1976. – 200 с.
14. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001 – 636 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Заключный Л. В. Жанр исторической драмы-хроники и его содержательное наполнение.

В статье рассматривается термин "историческая драма-хроника" в связи с его содержательным наполнением. На примерах пьес Шекспира автор раскрывает особенности исторической хроники как жанра эпической драмы.

Zakalyuzhnyy L.V. The genre of historical chronicle drama and its content.

The article highlights the term "historical chronicle drama" in relation to its meaning. On the material of Shakespeare's plays the author reveals the peculiarities of historical chronicle as epic drama genre.